

ARVOSTELUT

Jalkapalloistuva maailma eurooppalaisesta näkökulmasta

Arto Jauhiainen

Hannu Itkonen & Arto Nevala (toim.) 2007. Kuningaspelin kentät. Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä. Helsinki: Gaudeamus. 278 s

Jalkapallosta muodostui 1900-luvun mittaan urheilulaji, joka päihittää kaikki muut urheilumuodot, tarkasteltiinpa sitä lajin levinneisyyden tai sen yhteiskunnallisten ja kulttuuristen merkitysten näkökulmasta. Jalkapallo on ehdottomasti globaalein urheilumuoto: viime MM-kisojen loppuottelua sanotaan seuranneen puolet maailman väestöstä – siis kolmisen miljardia ihmistä. Jos jostakin urheilumuodosta voi sanoa, että se on enemmän kuin vain pelkkää urheilua, niin juuri jalkapallosta.

Hannu Itkosen ja Arto Nevalan toimittama kirja *Kuningaspelin kentät* tarkastelee jalkapalloa yhteiskunnallisesta, historiallisesta ja kulttuurisesta perspektiivistä. Näkökulmat ovat moninaiset. Aiheet vaihtelevat englantilaisesta jalkapallokirjallisuudesta Lappeenrannan seudun jalkapalloseurojen taloudenpitoon. Kirjan alaotsikko lupaa, että lajia lähestytään globaalina ja paikallisena ilmiönä. Se kyllä pitää lupauksensa, vaikka haaste onkin ilmiön moninaisuuden ja laajuuden huomioon ottaen kova. Useimpia artikkeleita yhdistää myös vankka tieteellisyys ja tutkimuksellinen ote, jos kohta yksi sympaattinen savolainen muistelokin – Martti Silvennoisen kirjoitus ”Piällä, polovella ja jalalla” – mahtuu joukkoon. Kirjoittajat, niin koti- kuin ulkomaisetkin, ovat urheilututkijoita, historioitsijoita, yhteiskuntatieteilijöitä ja kulttuurin tutkijoita. Useimmilla kirjoittajilla on myös muodossa tai toisessa omakohtaista kokemusta jalkapalloilusta, joten kirjan asiantuntemus ei perustu pelkkään kirjaviisauteen.

Kuningaspelin kentät kuvaa sitä, miten jalkapallo sen nykyaikaisessa muodossaan on runsaan sadan vuoden aikana levittäytynyt englantilaisesta harrastuspelistä mammuttimaiseksi ammattilaisurheiluksi, ja mitä kaikkea tuohon suureen urheilukertomukseen liittyy ja mitä se kertoo muusta yhteiskunnasta ja kulttuurista. Jalkapallohan muodostaa oman erityisen kulttuurinsa ja kielensä, jota ymmärretään kaikkialla maailmassa. Samalla lajille on ominaista pienimuotoinen arkipäiväisyys, mikä itse asiassa on sen suuruuden ehto. Artikkelissaan ”Alkuvihellys” filosofi Ilkka Niiniluoto luonnehtii jalkapallon olemusta. Hän ei ehkä kerro mitään sellaista, mitä lajista ei olisi jo aiemmin sanottu, mutta osaa tiivistää asiansa hienosti ja saa lukijan viimeistään tässä vaiheessa uteliaana tutkiskelemaan kuningaspelin kenttiä. Kirjoittajaesittely kertoo, että Niiniluoto on legendaarisen Vihdin Pallohiiden kasvattaja ja siten itsekin jalkapallomiehiä, kuten niin monet muutkin älyköt kautta

maailman. Jalkapallomiehiä? Niinpä. Vain yksi kirjan 18:sta kirjoittajasta on nainen. Palaan sukupuolikiusaukseen tuonnempana.

Prologin ja epilögin lisäksi kirja koostuu neljästä osasta: ”Kansainvälinen jalkapallo”, ”Suomalainen jalkapallo etsii elintilaa”, ”Kulttuuri-ilmiön ulottuvuuksia” sekä ”Pelintekijät”.

Eurooppalaisia kehityslinjoja

Ensimmäisen osan otsikko lupaa kansainvälistä näkökulmaa lajiin, joskin painopiste on Antero Heikkisen artikkelia lukuun ottamatta Eurooppa-keskeinen. Jalkapallon 1900-luvun kehityslinjoja tarkastellaan erikseen Englannissa, Saksassa ja Ruotsissa. Tämän osan ehkä kiinnostavinta antia ovat Dave Russellin Englantia ja Dieter Jüttingin Saksaa koskevat kirjoitukset. Erityisesti Englannissa jalkapallon aseman ja roolin muutos työväenluokan – tosin sangen varhain ammatillistuneesta – urheilusta 1980-luvun aallonpohjan kautta nykyisiin mittoihinsa ja muotoihinsa on ollut suuri. Tänäpä jalkapalloa luonnehtivat kaupallisuus, viihteellistyminen sekä tapahtuma- ja mediakeskeisyys. Kulttuurisessa mielessä jalkapallosta on tullut salonkikelpoista ja myös yhteiskunnan ylempien kerrostumien hyväksymää viihdettä, johon sellaistaenkin laatulehtien kuin *The Guardianin* taideosastolla voidaan viitata. Aikaisemmin moinen ei olisi tullut kuuloonkaan. Englantilaisen yhteiskunnan jalkapalloistumisen Russell kiteyttää hauskein esimerkein. Vuoden 2002 maailmanmestaruuskisöjen aikana korkeimman oikeuden tuomarit antoivat pubeille luvan avata ovensa poikkeuksellisesti jo aamiaisaikaan ja Canterburyn arkipiispa antoi armollisesti papeille luvan joustaa kirkonmenöjen ajankohdassa sunnuntaille osuneen Englannin avausottelun takia. Kirjoittaja nostaa myös kriittisen sormensa pystyyn varoittaen, että kehitys voi olla myös turmioksi lajille tulevaisuudessa.

Dieter Jüttingin kirjoitus sisältää hyvin mielenkiintoista historiallista ja yhteiskunnallista erittelyä jalkapallon asemasta niin alueellisesti, valtarakenteiden kuin lajin levinneisyydenkin suhteen. Jüttingin mukaan Saksassa jalkapallo on huippu-urheilun lisäksi yhteiskunnan eri tasot kattavaa kansalaisjärjestötoimintaa. Saksalaisessa yhteiskunnassa siis myös jalkapalloilu on suurta ja hyvin organisoitua. Artikkelista lukija saa tietää, että lajin harrastajia on yli 6 miljoonaa. Jalkapalloseuroja, joita maassa on yli 27 000 ja joissa joukkueita noin 170 000, on huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi postitoimistoja, katolisia seurakuntia, elokuvien valkokankaita tai vaikkapa apteekkeja.

Bill Sundin analyysi Ruotsin jalkapallon kehityksestä on kiinnostava luonnollisesti siksi, että maan kehitys muistuttaa monilta osin Suomea. Tästä ovat esimerkkinä muun muassa tehdasjoukkueet. Erona on kuitenkin se, että Ruotsissa lajin perinteet, suosio, taso ja kansainvälinen menestys ovat kokolailta toisissa mittasuhteissa kuin Suomessa. Yhteiskunnallis-historiallisen tarkastelun lisäksi Sund kuvaa myös jalkapallon pelitaktiikan kehittymistä Ruotsissa.

Osan päättää Antero Heikkisen runsaaseen tilastoaineistoon perustuva painava analyysi, joka konkretisoi nykyjalkapallon globaaliuden: miten pelaajat liikkuvat huippuseurojen vierastyövoimana leveän leivän perässä maista ja maanosista toiseen. Vain maajoukkueet ovat enää kansallisia. Heikkisen esittämien tilastöjen mukaan vuosien 1994, 1998 ja 2006 MM-lopputurnaukseen selviytyneiden maiden pelaajista miltei puolet palloili muun kuin kotimaansa seurajoukkueissa – pääosin Euroopassa.

Kansallisen jalkapallotrauman historiaa ja maantiedettä

Suomea vaivaa eräänlainen jalkapallotrauma. Vaikka laji on laajimmin harrastettu Suomessa ja vaikka meillä on Litmasemme ja Hyypiämme, A- maajoukkueeltamme puuttuu todellinen menestyminen eli pääsy arvokisojen lopputurnaukseen, mikä olisi kenties ratkaisevaa kansallisen jalkapalloidentiteetin vahvistumisen kannalta. Kansallisen pääsarjamme Veikkausliigan katsojalukujen alhaisuudesta marmatetaan vuodesta toiseen, eikä meillä ole monien mielestä kunnan jalkapallokulttuuria muutenkaan. Jatkuvasti kiristyvässä lajien välisessä kilpailussa lahjakkaat huuhkajanpoikaset joutuvat leijonien kitaan jääkiekon ana- taessa itselleen palloilulahjakkuuksia.

Oltiin suomalaisesta jalkapallosta mitä mieltä tahansa, asiantilalla on historialliset ja yhteiskunnalliset taustansa ja selityksensä. Tästä näkökulmasta Erkki Vasaran artikkeli ”Jalkapallo – suojeluskuntajärjestön vieroksuma urheilumuoto” on hyvin mielenkiintoista luettavaa. Artikkelissa analysoidaan sitä, miten pesäpallo juurtui suojeluskunnan kautta kansallispeliksemme ja kenties esti orastavan jalkapallon laajenemisen laajojen piirien har- rastukseksi. Kuten tunnettua, pesäpallon keksi Tahko Pihkala. Taitavana urheilupoliitikko- na ja propagandistina hän onnistui 1920-luvulla myymään pelinsä sotaisten metaforien kera sotilasjohdolle sillä seurauksella, että jalkapallo jäi Suojeluskunnassa täydellisesti paitsioon eikä noussut myöhemminkään sotilasurheilussa kummoiseenkaan asemaan. Spekuloitavak- si jää, olisiko jalkapallo nyt Suomessa vastaavanlaisessa asemassa kuin esimerkiksi Ruot- sissa, Tanskassa tai Norjassa ellei pesäpallolla olisi keksitty. Mainittakoon, että Pihkalan ohella toinen 1920- ja 1930-luvun urheiluvaikuttaja, Martti Jukola, oli innokas jalkapallon puolestapuhuja, joka kävi tulista debattia Pihkalan kanssa monen muun asian ohella myös jalkapallosta (Arponen, Hannus & Kanerva 2000). Militaristisessa nationalismissaan Pihka- la vieroksui jalkapalloa mutta myös muita aikakauden uusia ulkomaisia pelejä, kuten kori- palloa, käsipalloa ja maahockeyä.

Hannu Itkosen paikallishistoriallinen tarkastelu osoittaa, että jalkapallo on joutunut kil- pailemaan elintilastaan myös muiden lajien kuin pesäpallon kanssa, Varkaudessa erityisesti jääpallon kanssa. Lisäksi jalkapallon, kuten monien muidenkin lajien, historiaa on meillä sävyttänyt poliittinen jakautuminen työläis- ja porvarileireihin. Jarmo Kortelaisen urheilu- maantieteellinen tarkastelu osoittaa jalkapallon olevan Suomessa kiistatta kaupunkien laji kun puhutaan huipputasosta. Mutta kun tarkastellaan lajia laveammin, kuva hieman muut- tuu. Pelkän väestötiheys ei selitä lajin kukoistusta paikallisella tasolla. Myös pienemmillä paikkakunnilla voi syntyä elävää jalkapallokulttuuria, mikäli siellä on lajiperinteitä ja -akti- visteja sekä verkostoja ja käytäntöjä. Kokonaisuudessaan suomalaista jalkapallomaantie- dettä sävyttää kuitenkin vahva keskittyminen: jalkapallo elää ja voi hyvin suurissa kaupun- geissa sekä kasvavien kaupunkien ympäristökunnissa, kuten niin monet muutkin asiat nyky-Suomessa.

Fanius ja muuta kulttuurianalyysia

Kirjan kolmannessa osassa liikutaan pelikentän reunoilla, missä lymyää oleellinen osa jal- kapallokulttuurista, oikeastaan enin osa sen yhteiskunnallisuudesta. Jalkapallo ei oikeastaan ole mitään ilman katsojia. Tyhjille katsomoille pelaamistahan käytetään yhtenä rangaistus- muotona silloin kun halutaan oikaista joukkuetta vakavasta – yleensä kannattajien eli fanien aiheuttamasta – rikkomuksista. Jalkapallossa fanius kaikessa hyvydessään ja pahuudessaan merkitsee jotain sellaista, jolle muut urheilulajit eivät vedä vertoja. Harri Heinosen kirjoitus katsomo- ja fanikulttuurista on yksi kirjan syvällisimmistä analyyseistä.

Siinä hän jäsentää jalkapallon kannattajien maailmaa sosiologisista ja kulttuuriteoreettisista näkökulmista. Faniutta tehdään ymmärrettäväksi mm. Amerikan intiaanien välitöntä aineellista tai taloudellista etua tavoittelemattoman lahjainstituution, potlatchin, kautta. Idea on soveltanut Marcel Mauss kuuluisassa lahjateoriassaan. Kannattajat eivät merkitse seuralle vain pääsylipputuloja, vaan jotakin paljon syvempää. Kannattajat ovat itse seura ja antavat sellaista jota ei voi ostaa; tunnelman, kunnian, kaiken. Tässä vaihdannassa fanit myös saavat joukkueeltaan paljon; elämyksensä, identiteettinsä, yhteisöllisyytensä, jopa elämäntarkoituksensa, jota he kuvaavat usein rakkauden ja uskonnon metaforin. Faniiden toiminta kaikessa värikkyydessään ja performatiivisuudessaan on yhdenlaista karnevalismia. Ottelua ei tulla vain katselemaan, vaan siihen monin tavoin osallistumaan.

Äärimuotonsa jalkapallofanisuus on saanut jalkapallohuliganismissa, jonka ensimmäiset muodot syntyivät 1960-luvun Britanniassa, mistä se levisi myöhemmin muihin maihin. Tälle jalkapallon lieveilmiölle, joka kuitenkin kertoo niin paljon yhteiskunnasta ja sen muutoksesta, on omistettu kaksi artikkelia. Toinen on Ville Kujanpään yleisempi tarkastelu ja toinen espanjalaisen sosiologin Ramón Llopis Goigin analyysi kotimaahansa 1980-luvulla pesiytyneen jalkapallohuliganismin taustoista ja ilmiön sammuttamisesta. Molemmat kirjoitukset ovat tiiviitä ja hyvin valaisevia analyysejä tästä ilmeisesti peruuttamattomasti jalkapalloon kuuluvasta ilmiöstä. Näiden artikkeleiden valossa kovin kotoisilta ja puhtoisilta pojilta ja tytöiltä vaikuttavat Suomen miesten A-maajoukkueen ympärille vuonna 2002 järjestäytyneen faniryhmän jäsenet, joiden sielunmaisemaa Matti Villgren valottaa artikkeleissaan.

Marianne Roivaksen artikkeli jatkaa ja syventää Russellin ensimmäisessä osassa virittelemää brittiläisen jalkapallokulttuurin analyysia. Roivas lähestyy teemaa englantilaisen jalkapallokirjallisuuden kautta. Monet jalkapallokirjat, joiden juuret ovat erilaisissa pienimuotoisissa fanilehdissä, ovat hyvin yhteiskunnallisia puheenvuoroja. Monet niistä ovat eräänlaisia faniiden ja jalkapallohuligaanien muistelmia. Ne ovat myös kirjallisuutta, joka antaa kasvot jalkapallofanuudelle ja -huliganismille ja auttaa ymmärtämään niiden yhteiskunnallisia taustoja. Brittein saarilla, jos missä, jalkapallokulttuurin muutos heijastelee toisen maailmansodan jälkeistä teollisen yhteiskunnan murrosta. Jalkapallon työväenluokkaisuuteen liittyvät sosiaaliset, alueelliset ja yhteisölliset sidokset ja rakenteet ovat rapautuneet tai ainakin himmentyneet samalla kun yhteiskunta on keskiluokkaistunut ja väki paennut teollisuuskaupungeista etelän kasvukeskuksiin. Jalkapallofanisuus ei enää kulminoidu samalla tavalla työväenluokan maskuliniseen eetokseen ja elämäntapaan kuin ”vanhaan hyvään aikaan”. Roivaksen mukaan jalkapallokirjallisuudessa käsitelläänkin vanhan ja uuden jalkapallokulttuurin vastakkainasetteluja ja kipupisteitä sekä nostalgisoidaan menneen ja osin kadotetun työväenluokkaisuuden perään. Tämä näkyy myös jalkapallon maantieteessä ja arkkitehtuurissa. Monien teollisuuskaupunkien paikalliset jalkapallopöyhätöt ovat vaihtuneet kaupunkien ulkopuolelle suurten kauppakeskusten rinnalle rakennetuiksi ajanmukaisiksi, mutta kliiniksiksi stadioneiksi. Myös jalkapallokulttuuri on keskiluokkaistunut lippujen hinnannousun, kaupallistumisen ja viihteellistymisen myötä. Metroseksuaali David Beckhamia Victoria-rouvineen on vaikea kuvitella perinteisen työväenluokan ”jalkapallosoturin” samastumiskohteeksi.

Jalkapalloilun kummajaiset: erotuomarit ja naiset

Jokainen vähänkin jalkapalloa seurannut ymmärtää, kuinka tärkeä rooli tuomareilla on pelin onnistumisen kannalta. Erotuomari-toiminta muodostaa jalkapallossa aivan oman

maailmansa, joka on suurelle yleisölle sangen tuntematon. Onnistunut tuomarityöskentely tarkoittaa useimmiten sitä, että tuomari ei nouse kovin näkyvään rooliin. On ilahduttavaa, että kirjaan on sisällytetty myös tuomareita käsittelevä luku, jonka on kirjoittanut Arto Nevala, itsekin aina pääsarjatasolla viheltänyt erotuomari. Artikkelissaan Nevala raottaa tuomarimaailman salaisuuksienverhoa tarkastelemalla viime MM-kisojen tuomaristoa ja sen valikointi- ja valmennusprosessia. Artikkelin luettuaan lukija varmasti ymmärtää arvostaa entistä enemmän tuomaritoimintaa. Kirjoitus konkretisoi mielenkiintoisella tavalla, miten huippuerotuomariksi kasvaminen edellyttää lahjakkuutta ja treenaamista siinä missä huippu-urheilijaksikin kehittyminen. Nevala luonnostelee tilastojen avulla myös huippuerotuomarin kokovartalokuvan ja – yllätys yllätys! – hän on useimmiten eurooppalainen, hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa oleva keski-ikäinen mies.

Samassa osasta, joka on nimetty ”Pelintekijöiksi”, löytyy myös jalkapalloa sukupuolen näkökulmasta käsittelevät kaksi artikkelia. Toinen on Arto Tiihosen kirjoitus siitä, mitä suomalaiset liigatason jalkapalloilijat ovat miehiään; minkälaista miehisyyttä ja siihen liittyviä arvoja ja odotuksia he ilmaisevat kertomuksissaan. Toinen ja koko kirjan ainoa naisjalkapalloa käsittelevä kirjoitus on Uumajan yliopiston historian (mies)professorin Johnny Hjelmin artikkeli ”Naiset ja jalkapallo sosiaalisena liikkeenä”. Tässä yhteydessä täytyy vilauttaa keltaista korttia toimittajille ja kysyä: eikö naisjalkapallosta todellakaan löytynyt enempää tähän rikkaaseen ja monipuoliseen kirjaan? Onko se todellakin näin marginaalinen ilmiö kuin miltä se kirjan kokonaisuudessa näyttää? Onko sitä tutkittu todellakin näin vähän? En malta olla muistuttamatta, että tähän mennessä aikuisten arvokisoihin on päässyt ja siellä menestynyt vain ja ainoastaan Suomen *nais*maajoukkue. Edellä kuvaamani kansallinen jalkapallotrauma on siis miesperäinen tauti.

Joka tapauksessa Hjelmin tarkastelu naisjalkapallon synnystä ja muotoutumisesta Ruotsissa ja eräissä muissa maissa on yksi kirjan mielenkiintoisimmista. Naisjalkapalloilulla on Ruotsissa yllättävän pitkät, aina 1920-luvulle yltävät historialliset juurensa. Sarjatoimintaa aloitettiin 1950-luvulla. Ja tietysti naisten jalkapallon pelaamista yritettiin aikoinaan kieltää vetoamalla pelin soveltumattomuuteen naisille: ”Hento naisvartalo ei voi hyvin kovien tömäysten vuoksi” kirjoitti *Idrotssbladet* vuonna 1921. Mutta vaikka peli vielä 1960- ja 1970-luvuilla, kuten Hjelm toteaa, oli hyvin maskuliininen, niin asian laita ei ole näin enää 2000-luvun alussa. Artikkelin luettuaan lukija tietää myös, mitä tarkoitetaan käsitteellä ”jalkapallosiipat”. Mutta kyllä naisjalkapalloilu olisi tässä kirjassa ollut enemmän kuin tämän yhden artikkelin arvoinen!

Lopuksi

Kuningaspelin kentän ainekset ovat moninaiset ja kirjalla on nähdäkseni paljon annettavaa myös niille lukijoille, jotka eivät ole jalkapallosta urheilullisessa mielessä kiinnostuneita. Kirja on anniltaan monipuolinen ja -tieteinen. Tästä huolimatta se ei tavoita kaikkia niitä lajin kulttuurisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, jotka sen kunnianhimoinen alaotsikko lupaa. Kirja on Eurooppa-keskeinen. Latinalainen Amerikka, jossa jalkapallon yhteiskunnalliset ja kulttuuriset merkitykset ovat valtavat, jää tarkastelun ulkopuolelle. Kirja ei liioin käsittele sellaisia aikamme jalkapallon globaaleja kysymyksiä, kuten jalkapallobisneksen maailmanlaajuisia vaikutuksia köyhän etelän ja rikkaan pohjoisen välillä, sopupelibusnessä, lapsityövoiman käyttöä varusteteollisuudessa tai muita vastaavia eettisyyskysymyksiä. Kasvatustieteilijän näkökulmasta kiinnostavaa olisi ollut lukea myös valmennuksesta, valmentajista ja juniorijalkapallosta. Toisaalta, ei yhteen kirjaan mitenkään voi kaikki maail-

man murheet ja ilot mahtua. En siis missään tapauksessa vihellä enkä buuaa kirjalle sen puutteiden vuoksi vaan ehdottomasti töröttelen sille vuvuzela-torveani kannustavasti, jopa haltioituneena. Niin moneen maaliin kirja tällaisenaankin osuu.

Teos ei ole aivan uunituore. Se ilmestyi jo vuonna 2007, mutta useimmat sen artikkelit kestävät hyvin aikaa. Tämän kirjoituksen ilmestyessä ovat Etelä-Afrikan MM-kisat täydessä vauhdissa, joten kirja on nyt erityisen ajankohtainen. Kirjaan kannattaa tarttua kotikatso-
moissa pelien lomassa. Luettavaksi se sopii myös niille, jotka eivät jostain käsittämättömästä syystä jalkapallosta perusta. Mutta ennen kaikkea kirja on tärkeä tieteellinen puheenvuoro. Asiantuntevasti kirjoitetussa jälkipuheessa toimittajat Itkonen ja Nevala erittelevät aiheen tutkimuskenttää, joka Suomessa on vielä sangen kapea. *Kuningaspelin kentät* on ehdottomasti jokaisen suomea taitavan jalkapallotutkijan perusteos. Selkeän jäsentelynsä ja hyvän kielensä ansiosta teos täyttää epäilemättä tehtävänsä myös oppikirjana. Kuvia olisi saanut olla enemmän.

Lähde

Arponen, Antti O., Hannus, Matti & Kanerva, Juha 2000. Martti Jukola. Suomen urheilun suuri tulkki. Helsinki: WSOY.

Arto Jauhiainen toimii kasvatustieteen professorina Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella.